

KRATAK POVIJESNI PRIKAZ ZADARSKOG ZDRAVSTVA

STJEPAN BARBARIĆ
Medicinski centar Zadar

UDK: 614(091) Zadar
Pregledni članak

Primljeno: 10. IX. 1993.

U povijest medicine i naša je zemlja ušla već veoma rano. Tragovi se antičke zdravstvene kulture mogu naći gotovo na svakom koraku. Tu su tragovi Asklepijevih svetišta, rimskih vodovoda i kanalizacija, od kojih neki i danas služe svojoj svrsi. Iskopani su rimski kirurški instrumenti, a medicinski pisci staroga Rima spominju i ljekovito bilje naših krajeva, koje je bilo veoma cijenjeno.⁽¹⁾

Liburni kojima pripadaju prvi ostaci življenja drevnog Zadra nisu poznavali pismo niti su imali školovanih liječnika. Bili su dobri poznavatelji ljekovitih trava i spretni vješci. Oni su u sredini I. stoljeća pr. Kr. došli u sastav Rimskog Carstva. Rimljani su od primitivnog liburnskog Jadera formirali grad svojega tipa s forumom, pravilnim ulicama, uveli su vodovod i kanalizaciju, podigli javne i privatne zgrade, organizirali su gradsku upravu, u kojoj su postojala i dva edila koji su imali funkciju neke vrste sanitarnih inspektora, brinuli su se za red i čistoću ulica, tržnice i živežnih namirnica. Iako nam nije poznato ime ni jednog zadarskog liječnika iz tog vremena, stručnjaci drže da su u Zadru već u to vrijeme postojali i liječnici »arhijatri populares«, koji su primjenjivali grčku medicinu. O tome svjedoče i razni lječnički instrumenti, nađeni na teritoriju Zadra, kao skalpeli, pincete, strugala i dr. Uz znanstvenu medicinu i Rimljani su imali božanstva zdravlja, od kojih je glavni bio bog Eskulap, ali i drugi.^(1,2,3)

Dolaskom kršćanstva razvija se milosrđe, briga za bolesne, stare, siromašne i nemoćne, strance i nezakonitu djecu. Podižu se crkve i oltari, opskrbljeni relikvijama svetaca. Ali se podižu i ustanove za brigu o bolesnicima i socijalno ugroženima. Otvaraju se srednjovjekovni hospitali. Tako je u Zadru otvoren hospital u kući gradskog priora Bazilija godine 559. koji je

najstarija ustanova te vrste u našoj zemlji. Kasnije su otvoreni drugi hospitali. To nisu bile prave bolnice u današnjem smislu, nego neka mješavina domova za stare i skloništa za siromašne, ali i za bolesnike.^(1, 2, 3)

Osim crkava i hospitala u to vrijeme grade se i samostani. U pravilima benediktinskih samostana propisana je i briga za bolesne, u prvom redu za same fratre, ali i za druge osobe. Stoga je u sklopu samostana morao postojati i vrt s ljekovitim biljem. Fratri su počeli prepisivati klasična medicinska grčka i rimska djela i tako su se upućivali u medicinu, iako nisu svršili nikakve prave medicinske škole, jer tih tada nije još ni bilo. Fratri su tako postali neke vrste pravih liječnika svoga vremena. Tako se razvila tzv. samostanska medicina.^(1,2,3,4)

U Zadru je godine 986. otvoren samostan sv. Krševana, a 1283. spominje se »frater Mandicius medicus«. Brigu o bolesnicima vodili su i drugi fratarski redovi. Poznat je hospicij ivanovaca pri samostanu sv. Petra na Bojišću u ninskoj biskupiji na predjelu današnjeg Benkovca, utemeljen godine 1186.^(1,2)

U zadarskom samostanu sv. Krševana postojao je skriptorij gdje su se pisala i prepisivala i medicinska djela. Zanimljivosti radi spomenimo da je baš u Zadru osobni liječnik hrvatskoga bana kneza Mladena Šubića Guglielmo da Varignana, inače profesor medicinskog fakulteta u Bolonji, 1319. napisao medicinsko djelo pod naslovom *Secreta, sublimia ad varios curandos morbos* (Uzvišene tajne za liječenje raznih bolesti) koje je posvetio svom gospodaru Mladenu Šubiću. Djelo je kasnije tiskano u Veneciji.^(1,2,3)

U XII. stoljeću u susjednoj Italiji osnivaju se prvi medicinski fakulteti, najprije u Bolonji (1158.), zatim u Padovi (1222.). Iz tog vremena poznata su nam imena prvih zadarskih liječnika školovanih na tim fakultetima. Prvi zadarski liječnik, čije je ime zapisano na jednom dokumentu od 10. VIII. 1252., bio je magistar Damjan, a u jednom drugom dokumentu od 10. VI. 1294. ubilježen je prvi zadarski kirurg, magistar Marko. Iz istog vremena poznata su nam imena čak trojice zadarskih ljekarnika, Orlandina, Albertina i Dominika, koji se spominju 1289. kao speciarius i specialis. Spomenimo da se u susjednom gradu Ninu u dokumentu od 12. X. 1347. nalazi ime liječnika fizika, magistra Ivana pok. Giriskarda, a 1383. gradsko vijeće Nina izabire za svog gradskog liječnika Meliusa iz Padove.^(1,2,3)

Liječnici su bili na velikoj cijeni. Oni su bili gradski službenici, krasila ih je titula magistar i »ecelente dottor«. Kirurzi su bili manje cijenjeni, a uz

školovane kirurge postojali su i tzv. niži kirurzi, bez pravog školovanja. U početku Zadar je imao samo jednog ugovornog liječnika fizika i jednog kirurga. Kasnije su bila po dva, viši i niži.^(1,2)

Kako je studiranje u Padovi iziskivalo velike troškove, to su mletačke vlasti dale Dalmatincima posebnu povlasticu da mogu polagati medicinske ispite na fakultetu u Padovi bez pohađanja nastave (1681.). Dovoljna je bila za njih potvrda dvojice poznatih liječnika o njihovoj sposobnosti. Takvi nazovi liječnici mogli su se koristiti svojim znanjem samo na teritoriju Dalmacije. Takav propis vrijedio je i za pravnike. Ova nedostatna sprema dalmatinskih liječnika, kao i veliki broj stranaca među njima, navela je doktora Mirkovića Žarkovića, podrijetlom iz Paga a rođenog u Visu 1748., koji je službovao kao liječnik vojne bolnice u Splitu, da 1792. podnese reformatorima padovanskog sveučilišta prijedlog da se u Dalmaciji, konkretno u Splitu, otvori medicinska škola. Kako je Mletačka Republika doskora (1797.) propala, Mirković je svoj prijedlog podastirao i kasnijim austrijskim komesarima Dalmacije za vrijeme prve austrijske vladavine (1797.-1806.). Iako je Mirkovićev plan bio načelno prihvaćen, on nije ostvaren sve do vremena francuske vladavine Dalmacijom (1806.-1813.), kad je u Zadru osnovan medicinski fakultet, kako ćemo kasnije vidjeti, a u Trogiru dvogodišnja medicinska škola s Mirkovićem kao profesorom.^(1,2,3,4,5,9,10)

Hospitale su osnivali imućni građani i plemići kao i neki samostani. Uzdržavali su se od zaklada utemeljitelja, čije su i ime često nosili u naslovu. Njihov kapacitet nije bio velik, obično desetak-dvadesetak kreveta. Najčešće nisu imali svog liječnika. U dužem vremenskom razdoblju spominje ih se u Zadru tridesetak.^(1,3,4,6)

Pored hospitala postojalo je i nahodište za smještaj nezakonite djece i brigu o njima. Prema zadarskom historičaru Bianchiju zadarsko nahodište je 1452. postojalo kod tvrđave Citadele blizu gradskih vrata, koja su po babicama nahodišta dobila ime Bablja vrata (Porta barbarum). Kod popisa stanovništva 1527. za uzdržavanje nahoda trošilo se iz zadarske gradske riznice 124 lire godišnje. Apostolski vizitator Prioli piše da se 1603. nahodište nalazilo kod crkve sv. Vida i da su u njemu dvije žene koje primaju nahode po duždevoj odluci uz plaću od 9 lira mjesečno od zadarske riznice i još 2 lire po svakom nahodu. Nahodište se više puta selilo, dok nije godine 1830. bilo pripojeno bolnici.^(1,2,3)

Lazareti su bile ustanove za izolaciju i prevenciju nekih zaraznih bolesti (kuge, gube i kolere). Lazaret za gubavce (leprozarij) spominje se u Zadru 14. VI. 1371. Nalazio se »extra et prope muros Jadre« na položaju današnjih Jazina, a imao je kapacitet 200 bolesnika. Leprozarij nije imao vlastitog liječnika. Ovaj leprozarij je porušen oko 1570. zbog rata s Turcima, koji su se približili samom Zadru osvojivši 1538. Nadin a 1571. Zemunik.⁽¹⁾

Lazareti za kugu otvarani su na periferiji grada ili na nekom susjednom otoku. Prvi zadarski lazaret koji se spominje u jednom dokumentu 1583. kao stari lazaret izvan upotrebe bio je na otočiću sv. Klimenta u uvali Bregdeti. U Zadru se sukcesivno spominje 5 lazareta za izolaciju kužnih bolesnika i 3, odnosno 4, za karantenu.⁽¹⁾

Prvi lazaret za izolaciju bosanskih trgovaca spominje se u Zadru 1580., ali ne zna se gdje se nalazio.⁽¹⁾

Lazaret za koleru podigla je 1893. Pomorska vlada iz Trsta u susjednom selu Petračanima. Lazaret se sastojao od 4 paviljona za bolesnike i k tome još 2 paviljona za upravu lazareta i za dezinfekciju robe bolesnika. Na sreću ovaj lazaret nije nikada uporabljen za svrhu za koju je građen.^(1,2,3,4)

Prve bolnice u Zadru otvorene su za vojnike. Prva vojna bolnica spominje se u XVI. st. u Citadeli kod današnjeg Doma za mladež. Godine 1515. je, prema Bianchiu, odatle bila preseljena kod samostana sv. Nikole. Ni tu vojna bolnica nije ostala dugo vremena. U doba ciparskog rata (1570.-1573.) bila je uz novčanu pomoć ninskog biskupa otvorena na drugom mjestu, koje nam nije poznato.^(1,2,3)

Konačno je za potrebe vojne bolnice uzeta lijepa i velika zgrada zadarskog plemića Š. Cedulina, koja ruševna još postoji kod gradske tržnice. Ova Cedulinova kuća bila je za potrebe bolnice konačno uređena 1611., a služila je svojoj namjeni sve do 1804., kada je pretvorena u civilnu bolnicu. Tada je za potrebe vojne bolnice uzeta zgrada ukinutog ženskog samostana sv. Nikole. Imala je vlastitog kirurga, a gradski liječnik obično je u njoj radio honorarno uz svoju redovitu dužnost. Neko vrijeme imala je i vlastitu ljekarnu. Bolnicom je upravljao prior, koji nije bio stručna medicinska osoba. Službu bolničara vršili su osuđenici - galioti.^(1,2,3)

Ova je bolnica 1. XII. 1742. bila temeljem ugovora prepuštena na rukovanje fratrima iz Milana - »Sinovima sv. Ivana Božjeg« - poznatim pod imenom Fatebenefratelli. U bolnici su djelovala 4 fratra: prior, kirurg,

ljekarnik i bolničar. Iako bolnica od 1804. nije više služila u vojne svrhe, fratri su njome upravljali sve do 1822., tj. punih 80 godina.^(1,2,3)

Za vrijeme francuske vladavine u Dalmaciji (1806.-1813.) vojna se bolnica neko vrijeme nalazila i u crkvi i samostanu sv. Marije (1808.).^(1,2,30)

Prostorije za vojnu bolnicu bile su predviđene u zgradi velike kasarne koja je 1849. sagrađena na mjestu bivše crkve sv. Ivana Krstitelja a danas Naučne biblioteke i Historijskog arhiva. Tu je vojna ambulanta djelovala dugo, sve do 1965. kad je preseljena u zgradu bivše bolnice sv. Mate na Voštarnici kod uvale Vrulja.^(1,2,3,4)

Posebna bolnica bila je u Zadru za vojne kažnjenike i galiote. U XVI. st. nalazila se kod gradskog kaštela, a kada je 1604. izgorjela, otvorena je druga u susjednoj zgradi vojnog skladišta, na mjestu današnje zgrade uprave Tankerske plovidbe. Tu je preseljena 1605. Odatle se ponovno nekoliko puta selila, dok se nije smjestila na obali pod imenom Nova bolnica sv. Marka.^(1,2,30)

Vojna bolnica u ukinutom samostanu sv. Nikole služila je svrsi do 1914. U I. svjetskom ratu (1914.-1918.) služila je za liječenje bolesnih i ranjenih vojnika na prolazu kroz Zadar. Raspolagala je sa 100 kreveta, njome je upravljao pokrajinski zdravstveni izvjestitelj (protomedik) dr. Drago Vipauc, a liječnik ordinarius bio je dr. Đuro Petranović, a po potrebi pomagali su i drugi zadarski liječnici. Bolnicu je otvorio Crveni križ.^(1,2,3)

Vjerojatno su i Talijani u vremenu između dva rata (1918.-1943.) imali vojnu bolnicu u Zadru, ali o njoj ne možemo ništa reći. Poznato je jedino da su na početku Drugoga svjetskog rata 1941. otvorili vojnu bolnicu u Zadru u Zavodu sv. Dimitrija na današnjoj Obali kralja Petra krešimira IV., gdje se danas nalazi Filozofski fakultet. Nije bilo prilike za djelovanje te bolnice jer je rat na toj granici trajao samo nekoliko dana i nije bilo ranjenika.^(1,2,3,4)

U siječnju 1945. u Zadru je ustanovljena slovenska centralna partizanska bolnica, dok je u Novigradu bio smješten dom za majke s djecom i žene iz Bele Krajine, a sjedište štaba nalazilo se u Biogradu gdje je također djelovala vojna bolnica. U bolnicama u Zadru i Biogradu radilo je desetak liječnika. U Zadru je bolnica bila smještena u današnjoj zgradi Filozofskog fakulteta i u zgradi hotela »Zagreb«. Ta je bolnica djelovala do konca rata 1945.^(1,2,3,4,5)

Prva civilna bolnica u Zadru otvorena je 1804., nakon što je komesar Dalmacije P. Goëss Vojnu bolnicu sv. Roka kod današnje tržnice pretvorio u civilnu bolnicu. Ova civilna bolnica služila je kao sveučilišna klinika za

vrijeme djelovanja zadarskog liceja odnosno Centralne škole (1806.-1811.)^(1, 2, 3)

Od godine 1830. bolnici je bilo pripojeno nahodište koje se nalazilo u zgradi s istočne strane bolnice. Tu se od 1821. nalazila i Babička škola s posebnim profesorom.^(1,2,3)

Spomenimo i činjenicu da je u ovoj bolnici dne 11. ožujka 1847. izvedena prva narkoza eterom u našoj zemlji, koju je obavio Bettini, a operirali su ravnatelj bolnice Cezar Pellegrini-Danielli, Jerolim Definis i Toma Fumegalo.^(1,2,3,5)

Pokrajinska bolnica svečano je otvorena 27. lipnja 1887. u nazočnosti brojnih uzvanika. Gradnja bolničkih zgrada započeta je 1885., a dovršena koncem 1886. Bolnica je paviljonskog tipa koji je tada bio suvremen i moderan. Kapacitet je iznosio 180 kreveta. Glavni paviljoni bili su: upravni, paviljon za muške, paviljon za ženske bolesnike, paviljon »materica« i »osamica«. Sporedni paviljoni su: kuhinja, kotlovnica, praonica rublja, bolničko skladište i staja za bolničkog konja i krave za opskrbu bolesnika mlijekom. Ispred bolnice uređen je lijep vrt za povrće i voće (danas parkiralište), a u bolničkom parku za šetnju bolesnika zasađena su stabla i ukrasno grmlje.^(1,2,3,4,5)

U Pokrajinskoj bolnici radila su dva liječnika »prvenca« i jedan liječnik pomoćnik (asistent - sekundarac) koji je bio stalno u službi i stanovao je u upravnom paviljonu bolnice. U rodilištu je bio poseban liječnik »babičar«.^(1,2,3)

Ljekarnom je upravljao bolnički ljekarnik. Bolničarsku službu vršile su časne sestre reda sv. Vinka. Pomagala su im u njezi bolesnika dva bolničara i dvije bolničarke, a u kuhinji dvije sudoperke. Bolničkom osoblju pripadali su i svećenik bolnice, vrtlar, ložač, konjušar i poslužitelj. Ukupno je bilo 35-40 namještenika.^(1,2,3)

Godine 1888. u bolnicu je primljeno 1788 bolesnika, a u rodilište 53 žene. Uredovni jezik je od 1887. bio hrvatski. Godine 1921. bolnicu su preuzeli Talijani. Tada su bolnicu napustili uglavnom svi liječnici i ostalo osoblje. Talijani su zatvorili i Babičku školu s hrvatskim nastavnim jezikom. Inventar je predan Talijanima 27. XI. 1921. Bolnica je 1943. bila vrlo oštećena bombardiranjem Zadra, a konačno je zatvorena 9. siječnja 1944. Prestale su s radom i druge zdravstvene ustanove. Ljekarne su dijelom porušene a dijelom opljačkane. U Zadru su bile otvorene dvije ambulante za

ranjenike kojih je bilo od spomenutog bombardiranja. Jedna je ambulanta djelovala u predgrađu Stanovi a druga na gradskom groblju u improviziranoj baraci. U susjednom selu Bokanjcu Nijemci su otvorili stacionar s 20 kreveta u crkvenoj kući (1944.).^(1,2,3,4)

Tijekom Prvoga svjetskog rata, pored bolnice koju je 1915. otvorio Crveni križ, bila je otvorena na mjestu stare barutane na Voštarnici Bolnica za kužne bolesti. Općinsku bolnicu za zarazne bolesti (lazaret) otvorila je zadarska općina 1892. koja se po tada važećem zakonu bila dužna brinuti za sprečavanje i liječenje zaraza. Ova se bolnica nalazila na obali istočno od uvale Foša.^(1,2,3)

Bolnica sv. Mate otvorena je 4. prosinca 1910. kod uvale Vrulje na Voštarnici. Imala je kapacitet 30 kreveta. Primala je samo starije bolesne žene i može se držati neke vrste pretečom gerijatrijske bolnice. Donedavna je služila za potrebe garnizonske ambulante.^(1,2,3)

Kemijsko-bakteriološki laboratorij bio je prvi u Dalmaciji otvoren 1912. u jednom krilu ukinutog ženskog samostana sv. Nikole. Imao je više radnih dvorana, između ostalog i za seciranje, za malariju itd. U tom laboratoriju radio je i dr. Miroslav Mikuličić, kasnije prvi profesor eksperimentalne patologije i farmakologije na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Između dva svjetska rata ovaj je laboratorij nastavio s radom (1921.-1923.). Godine 1923. bio je zatvoren budući da nije imao posla. Ponovno je otvoren 1934.^(1,2,3,4)

Dispanzer za dojenčad otvoren je 1926., a s radom je započeo 7. siječnja 1927. Nalazio se blizu bolnice (u današnjoj ulici Marka Marulića). Direktor mu je bio kotarski liječnik opće medicine (dr. Nikolić) koji je upravljao i nahodištem sve do 1944., kad je ono napušteno.^(1,2,3,4)

Ambulanta za kožne i spolne bolesti otvorena je 26. svibnja 1920. i nalazila se u jednom krilu bivšeg samostana sv. Nikole.^(1,2,3,4)

Dispanzer za tuberkulozu otvoren je u rudimentarnom obliku 1. listopada 1926. u istoj zgradi bivšeg samostana sv. Nikole. Tu je radio tri dana tjedno po jedan sat dnevno općinski liječnik. Godine 1935. iz temelja je sagrađen prvi dispanzer, koji je u tijeku rata 1943. bio temeljito porušen, a nakon rata na istom je mjestu sagrađen novi, ljepši i veći, otvoren 1954.^(1,2,3,4,5)

U Zadru je 1821. otvorena Babička škola koja se nalazila u sastavu Civilne bolnice kao i kasnije Pokrajinske bolnice. Talijani su je 1918. nakon

okupacije Zadra bili zatvorili. Ponovno je uspostavljena 1948. Imala je vlastitog profesora porodiljstva, a direktor škole je po službenoj dužnosti bio dalmatinski protomedik, odnosno pokrajinski zdravstveni izvjestitelj. Otvorio ju je dalmatinski protomedik Andrija Mostig. Dugogodišnji profesor bio je Ante Kuzmanić, a prvi profesor Josip Dall'Oro (1821.-1827.), bivši profesor anatomije, kirurgije i porodništva na zadarskoj Centralnoj školi.^(1,2,3,5)

Bolničarska škola djelovala je u Zadru od godine 1955. pri Općoj bolnici, a ukinuta je 1964. Godine 1958. osniva se škola za medicinske sestre koja djeluje do 1977. kada dolazi do udruživanja dviju zdravstvenih škola u Centar za odgoj i obrazovanje u zdravstvu, današnju Medicinsku školu »Ante Kuzmanić«. U školi se obrazuju medicinske sestre - medicinski stručni djelatnici, medicinske sestre primaljskog smjera i fizioterapeuti.^(1,2,3,5,12,13,14)

U doba francuske vladavine u Dalmaciji (1806.-1813.) u Zadru je godine 1806. bio otvoren licej. Otvorio ga je generalni providur Dalmacije Vicko Dandolo, ljekarnik po struci. Licej je imao više grana, između ostalih i medicinsku, koja je u početku trebala osposobljavati niže kirurge, obstetličare i ljekarnike. Program škole svake je godine povećavan i rok studija produžavan, uvedeni su novi predmeti. Dekretom generalnog guvernera Ilirskih Pokrajina od 4. srpnja 1810. licej je bio pretvoren u Centralnu školu, u kojoj je studij medicine trajao pet godina i osposobljavao studente za liječnike i ljekarnike, čiji je studij trajao 4 godine. Ova je škola imala rang sveučilišta, a njezina medicinska grana bio je zapravo medicinski fakultet, prvi u našoj zemlji. Centralna škola imala je svog rektora, a studenti matrikule (indekse). Preduvjet za upis bio je svršena gimnazija. Učila se anatomija, patologija, kirurgija, sudska medicina, higijena, botanika, fiziologija, kemija, meneralogija i dr. Profesori su bili većinom iz Italije. Iz Zadra su bili profesori dr. Orazio i dr. Toma Pinelli. Praktična predavanja držala su se u Civilnoj bolnici koja je služila kao klinika škole, a teoretska u školi koja se nalazila u ukinutom samostanu sv. Krševana. Škola je imala internat, kao i botanički vrt za učenje botanike, koja je tada bila jedan od važnijih predmeta.^(1,2,3,7,12,14)

Rang sveučilišta Centralnoj školi priznaje i francuski povjesničar P. Pisani (u svojoj knjizi *La Dalmatie de 1797 à 1815*).^(12,14)

Medicinsku granu, odnosno fakultet, svršila su dva studenta i to Giulio Pini iz Šibenika i Luka Castelli iz Zadra. Obojici su i kasnije austrijske vlasti priznale zvanje liječnika i doktora medicine. Farmaciju su svršila također dva ljekarnika, oba iz Zadra. To su Mihovil Brčić i Gaetan Brizzi.^(1,2,3,12,14)

Centralna škola je zatvorena dekretom generalnog guvernera Ilirskih Pokrajina Bertranda 12. prosinca 1811. zbog pomanjkanja novca. Bio je to prvi medicinski fakultet na tlu Hrvatske. Tu je 1. rujna 1811. doktoru G. Piniju podijeljena prva liječnička diploma u našoj zemlji.^(1,2,3,12,14)

U Zadru je 1878. osnovano prvo društvo Crvenog križa u Hrvatskoj, a prva liječnička organizacija u Dalmaciji pod nazivom »Jatro-fizičko društvo« osnovana je također u Zadru 1868. Rad toga društva nastavilo je 1884. drugo društvo koje se zvalo »Liječnički kolegij grada Zadra«.^(1,2,10,11)

Današnje liječničko društvo »Hrvatski liječnički zbor - Podružnica Zadar« osnovano je 11. listopada 1947.^(2,8,9)

Zadar je nakon Drugoga svjetskog rata svoje oslobođenje dočekaio gotovo u cijelosti porušen, opustošen i napušten. U gradu nije bilo, uz ostalo, ni jedne zdravstvene ustanove sposobne za djelovanje. Stacionar u Bokanjcu, koji djeluje od 16. siječnja 1944., nije mogao zadovoljiti ni minimalne potrebe. Stoga se odmah pristupa osposobljavanju bolnice u Zadru, koja je ponovno otvorena 1. siječnja 1945. Nova organizacija za pružanje zdravstvene zaštite utvrđena je na Okružnoj zdravstvenoj konferenciji 7. ožujka 1945. u Zadru. Uz uspostavljanja zdravstvenih stanica i ambulanti, radi se na uređenju bolnice, a osobita je briga bila posvećena osnivanju dječjih i staračkih domova, obdaništa za djecu, odgajališta za napuštenu djecu, otvaranju okružnog ureda za socijalno osiguranje, organizaciji ljekarničke djelatnosti, održavanju zdravstvenih tečajeva, osposobljavanju velikog broja zdravstvenih djelatnika na brojnim kursovima. Radi se na repatrijaciji zbjega iz Italije i iz El Shatta itd.^(2,3,5)

Samo nekoliko dana nakon oslobođenja Zadra uspostavljena je zubna stanica. Uskoro otpočinje radom i kemijsko-bakteriološki laboratorij. U jesen te iste godine (1945.) u laboratoriju, koji nema još uvijek mnogo posla, počinje djelovati antimalarični odsjek.^(2,5)

Ambulanta Zavoda za socijalno osiguranje otvorena je 1. lipnja 1945. U njoj u početku radi samo jedan liječnik, a nešto kasnije su u radni odnos uzimani i drugi liječnici te bolnički specijalisti. Godine 1947. na rad je primljen i zubar.^(2,5)

Gradska kotarska ambulanta započela je s radom također godine 1945. U njoj rade gradski i kotarski liječnik. Godine 1947. otvorena je nova ambulanta. Posao liječnika, u to je vrijeme opsežan i težak jer je na području kotara, osim u Zadru, jedino bio liječnik u Silbi i u Biogradu na moru.^(2,5)

Antituberkulozni dispanzer otvoren je 9. listopada 1946. Dispanzer se nalazio u prizemlju tuberkuloznog paviljona Bolnice, koji je godine 1946. već bio osposobljen.^(2,5)

Opskrba lijekovima obavljala se godine 1944. isključivo iz Okružnog apotekarskog skladišta koje je ukinuto kao nepotrebno tek 1945. Tada su već djelovale u Zadru tri javne ljekarne - centralna apoteka (Gradska) i dvije privatne.^(2,5)

Ovako razjedinjena izvanbolnička djelatnost nije mogla zadovoljiti potrebe stanovništva. Stoga se pristupilo ujedinjavanju svih navedenih zdravstvenih ustanova formiranjem jedinstvene zdravstvene organizacije - Gradsko-kotarske poliklinike koja je otvorena 1. lipnja 1948. na Kolovarama. Otvaraju se nove ambulante opće medicine, a u honorarni radni odnos uzimaju se liječnici specijalisti iz Bolnice. Tu je premješten i kemijsko-bakteriološki laboratorij, koji od tada nosi ime Sanitarно-epidemiološka stanica (SES), ali još uvijek djeluje samostalno. Osim ambulanti opće medicine, kojih se broj povećava, tu djeluje ambulanta socijalnog osiguranja, zubna stanica s povećim brojem zubara, ambulanta za školsku djecu - školska ambulanta.^(2,5,6)

Poliklinika je razvila svoje djelovanje i izvan grada, te je otvorila mnoge ambulante i tzv. punktove na terenu, kao što su one u Biogradu na moru, Silbi, Preku, Velom Ižu, Ninu, Salima, Posedarju, Zemuniku i Božavi.^(2,5,6)

U sela koja nisu imala liječnika povremeno su odlazile ekipe sastavljene od liječnika, zubara, babice, higijeničara i bolničara i tamo su vršile besplatne preglede i pružale zdravstvenu zaštitu. Liječnici su održavali tečajeve prve pomoći u tvornicama i drugim ustanovama kao i polaznicima tečajeva PAZ-a (protuavionska zaštita). Obavljali su sistematske preglede školske djece i mladeži prilikom njihova odlaska na radne akcije. Bili su mrtvozorc i obducenti, liječnici za zatvorenike i čak u đačkim domovima. U suradnji sa Sanitarно-epidemiološkom stanicom obavljali su cijepljenja u Zadru i na području cijelog kotara.^(2,5,6)

Dom zdravlja nastao je 1. rujna 1952. spajanjem Poliklinike i Sanitarно-epidemiološke stanice. Na taj način objedinjena je kurativna i preventivna izvanbolnička djelatnost.^(2,5,6)

Uspostavljena je ortopedska ambulanta u koju dolazi ortoped iz Biograda na moru 2 puta mjesečno. Osniva se i komisija za klimatska i toplička liječenja te Invalidska komisija.^(2,5,6)

Otvaraju se nove ambulante u poduzećima (»Boris Kidrič«, »Mardešić«) a 1. svibnja 1954. otvoren je novi Dječji dispanzer u Medulićevoj ulici. Antituberkulozni dispanzer seli u novoizgrađeni prostor na mjestu gdje je bio ranije u ratu porušeni dispanzer. ^(2,5,6)

Reuma-stanica, utemeljena još 1952., proširuje djelatnost na rehabilitaciju bolesnika, a učinjeni su i prvi pokušaji liječenja peloidnim blatom u Ninu, nakon što su prethodno stručne analize dale povoljne rezultate. ^(2,5,6,16)

Sanitarno-epidemiološka stanica prerasta u Higijensko-epidemiološku stanicu, odnosno odjel iz kojeg se izdvaja Klinički laboratorij kao zasebna radna jedinica (1959.). ^(2,5,6)

Puna dva mjeseca napornog rada bila su potrebna za pripreme radove na otvaranju bolnice. Taj je posao obavio Tehnički odjel Gradskog narodnog odbora uz pomoć medicinskog osoblja koje se tada nalazilo u Zadru. Bolnica je otvorena 1. siječnja 1945. u prizemlju današnjeg kirurškog paviljona, gdje se u dvije velike dvorane smješta ukupno 40 kreveta. Tu je prenijeto 20 kreveta iz stacionara u Bokanjcu, a dopremljen je i namještaj iz Opće bolnice u Zemuniku, koja je tada ukinuta, osim psihijatrijskog odjela. ^(2,5,6)

Postupno su osposobljeni i drugi bolnički paviljoni. Kapacitet bolnice u lipnju 1945. iznosi oko 200 kreveta raspoređenih u pet bolničkih odjela: kirurški, interni, zarazni, tuberkulozni i porođajni. ^(2,5,6)

U to vrijeme u bolnici istodobno rade 4 liječnika, iako ih se prve godine ponovnog rada bolnice spominje šest. Glavninu zdravstvenoga osoblja čine priučeni bolničari, dielom preuzeti iz Zemunika a dijelom su to početnici osposobljeni kratkim bolničarskim kursevima, Tek kasnije primljeno je nekoliko časnih sestara-bolničarki. ^(2,5,6)

Novootvorena bolnica ne zove se više Pokrajinska bolnica, nego Oblasna, odnosno Opća bolnica. ^(5,6)

Otvaraju se novi bolnički odjeli, dolaze novi liječnici specijalisti, a od 1947. primaju se za obavljanje pripravničkog staža i prvi liječnici stažisti. ^(5,6)

Godine 1949. priključena je Općoj bolnici ponovno otvorena Duševna bolnica u Zemuniku, kao Psihijatrijski odjel Zadarske bolnice. ^(2,5,6)

Temeljem rješenja Narodnog odbora općine Zadar od 4. prosinca 1962. osnovan je Medicinski centar Zadar spajanjem Opće bolnice Zadar, Doma narodnog zdravlja Zadar, Zdravstvene stanice Preko, Silba, Božava i Nin. Medicinski centar Zadar započeo je s radom 1. siječnja 1963. Zadatak je

Medicinskog centra kao institucionaliziranog oblika integralne zdravstvene zaštite da pruža potpunu i cjelovitu zdravstvenu zaštitu i skrb građanima općine Zadar i zadarskog šireg područja. Postupno dolazi do pripajanja i drugih zdravstvenih stanica Medicinskom centru (Posedarje, Ražanac, Sali, Veli Iž, Novigrad, »Jugotanker«, »Bagat - Zadar« i TIZ - tekstilna industrija Zadar te radne organizacije »Ciklon« Zadar.^(2,5,6)

Velika briga poklanja se stručnom usavršavanju kadrova svih profila, tako da je dostignuta vrlo visoka razina osposobljenosti stručnih djelatnika. Uvodi se obvezno dežurstvo liječnika i drugih zdravstvenih djelatnika i djelatnika u zdravstvu radi omogućavanja kontinuiranog rada na pružanju zdravstvene zaštite i srkbi. Ulažu se sredstva u proširenje prostora i nastoji se pratiti suvremena dostignuća u medicini i nabavkom sve modernije i suvremenije opreme. Veoma je značajno i izdavanje vlastitog stručnog časopisa *Medica Jadertina* koji izlazi neprekidno od godine 1969.^(5,6)

Zdravstvo Zadra pored Medicinskog centra Zadar čine i Zavod za zaštitu zdravlja koji je formiran 1983. na način da se Higijensko-epidemiološka služba Medicinskog centra postupno izdvojila u zasebnu ustanovu. Zavod za zaštitu zdravlja osigurava i provodi potpunu i cjelovitu preventivnu i socijalno-medicinsku zdravstvenu zaštitu na širem zadarskom području. Temeljni je zadatak Zavoda praćenje stanja zdravlja, kretanje zaraznih, masovnih i drugih bolesti i briga za stanje čovjekove okoline. Istodobno Zavod organizira datoteku podataka iz oblasti zdravstvene statistike, demografskih trendova, te stanje i kretanja u čovjekovoj socijalnoj i životnoj okolini.^(2,5,7)

Na zadarskom području postoji i Psihijatrijska bolnica Ugljan osnovana 1. rujna 1955. s namjerom da se u nju smjeste kronični duševni bolesnici iz cijele Hrvatske. Danas je Psihijatrijska bolnica Ugljan opća psihijatrijska bolnica koja ima u svojem sastavu opće i specijalne odjele, akutnu kazuistiku, kazuistiku kojoj je potrebno produženo liječenje, a ima i azilski dio (oligofreni i kronični bolesnici kojima je potrebna trajna hospitalizacija).^(2,5)

Ljekarna Zadar nastala je pripajanjem Narodne ljekarne i Ljekarne Centar 1962. a svoju djelatnost organizira u odgovarajućim jedinicama kako bi je približila građanima i omogućila im pravovremenu opskrbu lijekovima i drugim potrepštinama.^(2,5,6,15)

Prvih dana mjeseca listopada 1991. dolazi do razornog napada na grad Zadar, kada život gubi veliki broj civila, boraca za slobodu Hrvatske i pripadnika MUP-a, uz vrlo veliki broj ranjenih.⁽¹⁷⁾

Zbrinjavanje ranjenih bilo je otežano zbog nemogućnosti slobodnog kretanja sanitetskih vozila i sanitetskih ekipa, jer se sve to odvijalo pod neposrednom minobacačkom vatrom s kopna, mora i iz zraka te pojedinačnih pucnjeva iz osobnog naoružanja sa snajperskim uređajem i bez njega. U tijeku najžešćih napada na grad u više navrata pogođena je i bolnica, posebice zgrada nove pedijatrije u kojoj su se odvijale gotovo sve aktivnosti za zbrinjavanje ranjenih, tako da je u jeku najvećih aktivnosti moralo doći do određenih pomaka u organizaciji zaštite i skrbi.⁽¹⁷⁾

Uz prijamno-trijažni odjel opremljene su tri operacijske sale i soba za reanimaciju, odnosno pojačanu njegu, a smještaj bolesnika organiziran je u samom skloništu u vrijeme samih napada, uz mogućnost iznošenja bolesnika u prizemlje istog objekta, gdje su mikroklimatski i ambijentalni uvjeti mnogo bolji.⁽¹⁷⁾

Veliki doprinos zbrinjavanju ranjenih dali su, uz osoblje Službe za kirurgiju i kirurge te liječnike kirurških struka i djelatnici Službe za anesteziju i reanimaciju te Službe za radiologiju i Službe za transfuziologiju, a velikoj pogibelji bile su izložene ekipe Hitne medicinske pomoći i sanitetske ekipe u mjesnim zajednicama.

Određeni broj djelatnika Medicinskog centra Zadar angažiran je u pokretnim medicinskim ekipama koje su uključene u borbene jedinice Zbora narodne garde, Hrvatske vojske i specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova. Njima treba odati posebno priznanje koje su zaslužili kao i svi branitelji naše domovine.⁽¹⁷⁾

Grad Zadar više je mjeseci bez električne energije, a u dužem vremenskom razdoblju i bez dostatne količine vode. Kao i sve ostale aktivnosti na potpuno novoj organizaciji zbrinjavanja ranjenika u novim za to neadekvatnim prostorima, i to je stavilo ogromne zahtjeve pred djelatnike Tehničke službe, ali su ih oni na zadovoljstvo svih uspješno svladali.⁽¹⁷⁾

U izuzetno teškim i pogibeljnim uvjetima za sve vrijeme napada na grad Zadar gotovo besprijekorno je funkcionirala bolnička kuhinja, iako nezaštićena od izravnih pogodaka svih vrsti oružja. Uspješno se odvija i opskrba građana lijekovima a u funkciji su i druge zdravstvene djelatnosti.⁽¹⁷⁾

LITERATURA

1. Jelić R. Razvoj zdravstva u Zadru do 1918. Zdravstvo u Zadru i njegovu području. »Narodni list« - Zadar 1978. 9-68.
2. Jelić R, Barbarić S. Kratki pregled zdravstva u Zadru u povodu proslave 100. obljetnice Pokrajinske bolnice u Zadru. Med Jad Zadar 1987. 17:5-15.
3. Jelić R. Od hospitalia Bazilija do oslobođenja Zadra (559.-1944.). Stota obljetnica Pokrajinske bolnice u Zadru 1887.-1987. Medicinski centar Zadar 1987. 11-30.
4. Jelić R. Zdravstvena služba u Zadru od 1918. do 1944. Zdravstvo u Zadru i njegovu području. »Narodni list« - Zadar 1978. 69-82.
5. Barbarić S. Zadarsko zdravstvo od oslobođenja do danas - uspostavljanje zdravstvene zaštite. Stota obljetnica Pokrajinske bolnice u Zadru 1887-1987. Medicinski centar Zadar 1987. 31-35.
6. Jelić R. Zdravstvena služba poslije oslobođenja (1944-1972). Zdravstvo u Zadru i njegovu području. »Narodni list« - Zadar 1978. 119-260.
7. Barbarić S. Predgovor. Stota obljetnica Pokrajinske bolnice u Zadru 1887-1987. Medicinski centar Zadar 1987. 7-10.
8. Jelić R. Liječnička društva u Zadru u 19. i 20. stoljeću. KBC »Firule« - Split. Medicinski anali 1987. 13:155-159.
9. Vukelić T, Pinjatela J. Zbor liječnika Hrvatske - Osnovna organizacija Zadar. Stota obljetnica Pokrajinske bolnice u Zadru 1887-1987. Medicinski centar Zadar 1987. 169-173.
10. Jelić R. Prvo društvo Crvenog križa u Hrvatskoj osnovano 1878. godine. Zadarska revija 1978. 17:543-549.
11. Zubović B. Sto devet godina rada Crvenog križa u Zadru. Stoga obljetnica Pokrajinske bolnice u Zadru 1887-1987. Medicinski centar Zadar 1987. 175-177.
12. Jelić R. Medicinske škole u Zadru. Bilten. Medicinski centar Zadar 1990. 5:27-29.
13. Vrčić J. Zdravstveno školstvo na zadarskom području. Stota obljetnica Pokrajinske bolnice u Zadru 1887-1987. Medicinski centar Zadar 1987. 179-182.

14. Anonimno. Medicinski studij - fakultet u liceju i centralnim školama u Zadru 1806. do 1811. godine. Razvoj medicinskog studija u Dalmaciji. Split 1984. 64-94.
15. Končurat Z. Poslieratno zadarsko ljekarništvo. Stota obljetnica Pokrajinske bolnice u Zadru 1887-1987. Medicinski centar Zadar 1987. 183-185.
16. Mandić V, Novak R, Dürriegl T, Čepelak R. Peloidna nalazišta u ninskoj laguni. Povijest grada Nina, JAZU 1969. 753-784.
17. Barbarić S, Dujella J, Maštrović Ž, Mustać M. Mjesto i uloga Medicinskog centra Zadar u zbrinjavanju ranjenih i povrijeđenih u ratnim sukobima na zadarskom području od kolovoza 1990. do 30. studenoga 1991. Med Jad Zadar 1991. 21:9-16.

Sjépan Barbarić: A SHORT HISTORICAL REVIEW OF ZADAR PUBLIC HEALTH CARE

S u m m a r y

The author gives a short historical review of Zadar public health care from the earliest times when the first hospice was mentioned in A. D. 559, then when the first military hospitals were established in 1515, to the first public hospital built in 1804, in which from the year 1806 to 1811 our first doctors and pharmacists had been educated, and where the first etherized operation was realized in our country, on March 11th 1847. In the year 1821 the Midwives school was established, then the Red Cross organization in 1878, and the Doctors' association in 1868. This article deals with the health care to the present times when Zadar public health care represents the important medical centre which successfully performs its function caring for the people of North Dalmatia and solving the most complex tasks in Liberation war.

